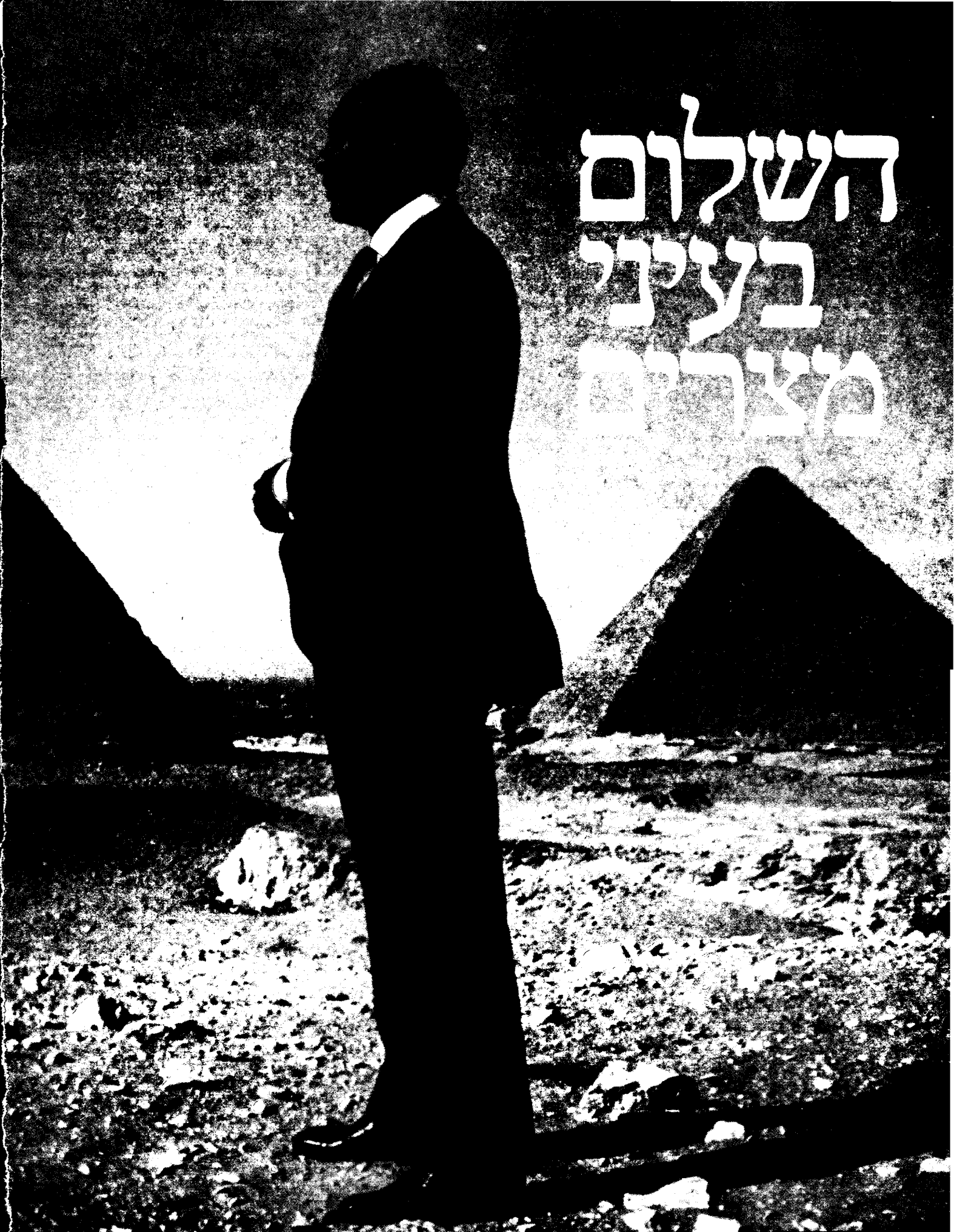

השקום בעיני מצרים

מראשיתו של הסכסוך הישראלי-ערבי טיפח היישוב היהודי בארץ ישראל את חזון השלום בין יהודים לערבים כמטרה נעלה, שמימושה צריך להבטיח לא רק הכרה רשמית בזכות קיומה של עצמאות מדינית יהודית בארץ, אלא גם השתלבות מלאה של ישראל במרחב המזרחי הלכה למעשה.

לפיכך, משהפתיע הנשיא סאדאת וביקר בירושלים, היה זה אך טבעי שבענייני ישראלים רבים נראה חזון השלום הישראלי עומד על סף מימושו. אכן, עד ביקורו של סאדאת בירושלים עסקנו בשאלות: האם ומתי יכירו הערבים בישראל וישלימו עימה; מבאן ואילך השאלה המתבקשת היא: מהו אותו שלום שמצרים, בהנהגת סאדאת, כרתה עימנו, ומהי מידת הזהות בהשקפותיהן של מצרים וישראל אודות השלום.

בראייתו של סאדאת לא מהווה השלום עם ישראל מטרה בפני עצמה. בראש ובראשונה נתפס על ידו השלום כאמצעי הכרחי למעבר מ"מערכת השחרור" (החזרת סיני לידי מצרים) ל"מערכת הבניין". כלומר, מטרתו היא ליצור עבור מצרים תנאים שיאפשרו לה לגשת לקידום יעדיה האסטרטגיים ארוכי הטווח:

- שיקומה של מצרים ופיתרון בעיותיה הכרוניות במישור הכלכלי והחברתי, ויצירת תשתית אנושית, משקית וטכנולוגית שתאפשר לה להתמודד עם האתגרים החמורים שיעמדו בפניה לקראת שנת 2000.

- גיבוש מעמדה האסטרטגי של מצרים במרחב האזורי, במעגל הערבי ובמעגל האפריקני, כגורם מוביל, בעל אוריינטציה פרו-מערבית ואנטי-סובייטית, המקדין על סביבותיו יציבות וביטחון.

בתקופה שחלפה מאז ביקר סאדאת בישראל (נובמבר 1977), ובמיוחד אחר חתימת הסכמי קמפ-דייב (ספטמבר 1978), דנו המצרים בהרחבה ובפומבי בתקופת השלום, במשמעויותיה ובסיכויה. אולם דיונים אלה התמקדו, בעיקר, בהשפעת השלום על הירדה הפנימית המצרית. העיסוק במהות היחסים העתידיים עם ישראל מועט, וניכרת מגמה להמעט בחשיבותם מבחינת התועלת שתצמח מהם למצרים. לעומת זאת, בולטת הנטייה המצרית לראות יחסים אלה כמאבק מתמשך וכולל בתחום התרבותי, הכלכלי והמדיני-דפלומטי. שאלות מרכזיות אחרות הקשורות לתקופת השלום, כמו יחסי מצרים והעולם הערבי, זכו עד כה לתשומת לב מועטת בלבד.

הבחינה העקרונית

עד ראשית שנת 1977 החזיק סאדאת בעמדה, שהתגבשה בעקבות מלחמת יום הכיפורים, לפיה תמורת נסיגת ישראל מהשטחים שכבשה ב-1967 והחזרת זכויות הפלסטינים, ניתן להסכים, לכל היותר, לסיום מצב הלוחמה עם ישראל. המצרים טענו בעקביות, כי שלום מלא על כל מרכיביו, כדרישת ישראל, הוא עניין לדורות הבאים, ולא ייתכן שצד אחד יכפה על רעהו מערכת יחסים מסוימת, מאחר שהמדובר בריבונות, גורם התלוי ברצון הטוב של כל אחד מהצדדים.

העמדה המצרית בסוגיית מהות השלום השתנתה בהדרגה במחצית השנייה של שנת 1977. בעיקר הודות לתמיכה אמריקנית חד-משמעית בעמדת ישראל בנושא זה. בבואו לירושלים קבע סאדאת, הלכה למעשה, כי הוא מוכן לשלם מחיר של שלום מלא, כדרישת ישראל, אם ייענו דרישותיו לגבי הנסיגה המלאה מסיני ופיתרון הבעיה הפלסטינית. עם זאת, נראה, כי בעת ביקורו בירושלים לא הייתה לסאדאת השקפה ברורה ומגובשת על מהותו ומרכיביו של השלום שהוא מוכן לכרות עם ישראל, להוציא נכונותו להעניק לה ביטחון ("לא עוד מלחמה").

רושם זה מתחזק לנוכח העובדה שבהתייחסויות המצריות לתקופת השלום, מאז ביקור סאדאת בירושלים, בולט היעדרה של תפיסה מצרית אחידה, מגובשת ומנומקת בקשר למהות היחסים עם ישראל

בעת שלום, והשלכותיהם על מצבה הפנימי של מצרים ויחסיה עם העולם הערבי. יתרה מזו, ככל שרבו קשיי המשא ומתן על הסכם השלום, כן גברה נטיית המצרים לצמצם את הדיון הפומבי בשאלת היחסים עם ישראל, ולהבליט את הניגודים הבסיסיים שבין שני העמים. נראה, כי בקרב הציבור הפוליטי במצרים ואפילו בדרגי הפקידות הממשלתית הבכירה (כולל שרים בממשלה), רווחה בשלב מסוים המחשבה שמצרים וישראל תוכלנה לשתף פעולה בתחומים שונים ומגוונים (לדוגמה: פיתוח סיני, הפקת נפט במפרץ סואץ והזרמת מים מהנילוס לנגב), והם אף נתנו למחשבה זו ביטוי פומבי. אולם במשך הזמן התברר, כי גישה זו אינה מקובלת על הנשיא סאדאת ועוזריו הקרובים. האחרונים ראו את השלום עם ישראל מלכתחילה במשמעות הפורמאלית, שהתמצתה בעיקרה בנכונות לשלם במטבע השלום כדי לממש את היעדים האומיים של מצרים בכל הקשור להתחזרת סיני ושיקומה הכלכלי והחברתי של מצרים. אולם סאדאת לא הועיד ל ישראל כל תפקיד מהותי ביישומם של יעדים אסטרטגיים אלה. אכן, מצרים מגדירה את יעדיה העתידיים עם ישראל "טבעיים" או "נורמליים". הגדרה זו מקפלת בתוכה גישה הקובעת, כי הסכם השלום לא יעניק לישראל פריבילגיות או מעמד מועדף ביחס למדינות אחרות, לא מבחינה מדינית, לא מבחינה כלכלית, שלא לדבר על הבחינה הצבאית. מצד שני הסכימה מצרים לבטל את ביטויי האפליה כלפי ישראל ביחס למדינות אחרות (כגון: החרם, חופש מעבר בתעלת סואץ, פתיחת גבולות מצרים בפני ישראלים וכיו"ב).

בכל שלבי המו"מ דחו נציגי מצרים כל דרישה ישראלית שממנה השתמע מתן מעמד עדיף או מיוחד לישראל על פני מדינות אחרות. כך דחו המצרים בעקביות את תביעת ישראל להתחייבות מצרית מפורשת למכור לה נפט בכמות מוגדרת במשך שנים מספר. המצרים הסכימו לכל היותר להתחייבות עקרונית להכנס למו"מ עם ישראל על הסכמי שיתוף פעולה במישור הכלכלי והחברתי (תקשורת, תחבורה, בריאות וכיו"ב) תוך חצי שנה מסיום שלב נסיגת הביניים (קו אל-עריש — ראס-מוחמד): כל זאת, במסגרת הנורמליזציה של יחסי שתי המדינות. ההסבר לגישה זו של מצרים עשוי להימצא במערכת השיקולים המעשיים של מנהיגיה: מה טעם להתחייב כבר עתה למלא את השלום עם ישראל בתוכן של ממש, שעה שישאל אמורה לסגת מסיני בשלבים שיימשכו שלוש שנים; מה עוד, ומרבית מדינות ערב מתנגדות בחריפות להסכם, ומגלות עמדה עוינת לא רק כלפי ישראל אלא גם כלפי מצרים. יתר על כן, המצרים סבורים ככל הנראה, שכל שיהגו בקמצנות בגילויי נכונות לנורמליזציה ביחסיהם עם ישראל, כך יתחזק בישראל התמריץ לבצע את חלקי ההסכם הנוגעים לה, כדי לזכות בהידוק שיתוף הפעולה עם מצרים, שלו היא כה מיחלת. שיקולים אלה הם, ללא ספק, כבדי-משקל, ומשפיעים במידה רבה על החלטות ההנהגה המצרית. אולם, להערכתנו, אין זה השיקול היחיד וייתכן אף שאינו העיקרי.

תפיסת המשטר המצרי, כפי שמגלם אותה סאדאת, גורסת כי הסכם השלום עם ישראל הוא תחילתו של תהליך יישוב הסכסוך במזרח ולא סופו. מצרים מדגישה את שאיפתה, שהסדר השלום במזרח יהיה כולל ויקיף את כל הגורמים המעורבים בסכסוך: סוריה, ירדן, הפלסטינים ולבנון. פירוש הדבר, שישראל תצטרך לסגת מרמת-הגולן, מיהודה ושומרון ומרצועת עזה, ולהגיע עם שכניה לפתרון הולם של הבעיה הפלסטינית במסגרת מדינה פלסטינית עצמאית.

החידוש המשמעותי שבתפיסתו של סאדאת נעוץ בקביעה, כי משעה שנחתם הסכם השלום עם ישראל לא יהיה עוד שימוש בכוח ובמלחמה. המאבק בישראל יתנהל באורח תרבותי תוך התמודדות מתמדת כנהוג בין אומות העולם, בשדה המדיניות והכלכלה ובמישור התרבותי-רעיוני. אכן, כינון השלום עם ישראל ואף נורמליזציה של היחסים עימה, נועדו בראש ובראשונה לשחרר את מצרים מן העול המחניק של המלחמה, ולאפשר לה לטפל בבעיות הפנים שלה. אולם אין השלום מונע ממצרים לפעול כדי לחזק את ישראל אל הקיר במישור המדיני

והבינלאומי, ולאצלה להיענות לתביעות מצריות וערביות נוספות הקשורות ביהודה ושומרון, רצועת עזה ורמת הגולן. יש להדגיש, כי מבחינה היסטורית אין נכונותה של מצרים לכונן יחסי שלום מלא עם ישראל מהווה תוצאה של שינוי ערכים תרבותיים-רעיוניים, שבלעדיו לא ייתכן שינוי מהותי ויסודי בעמדתה של אומה כלפי שכנתה. רק לאחרונה קבל תנפיק אלחכים, מגדולי סופריה של מצרים כיום, על כי רעיון השלום אינו בא לידי ביטוי ביצירה הספרותית והאמנותית במצרים. המעבר מעוינות עמוקה ושורשית ליחסים נורמליים משקף מגמה מדינית-רעיונית שמקורה בצמרת השלטונית, וליתר דיוק, בסאדאת לבדו, המוקרנת כלפי מטה ואמורה להפוך לנחלת הכלל במשך הזמן.

כאן טמון ההבדל החד בין תפיסת השלום הישראלית לזו של מצרים: עבור ישראל, כל ביטוי של שיתוף פעולה עם שכנתה מדרום, ואפילו הוא סמלי, הינו חיוני כמטרה בפני עצמה, כדי להוכיח לעצמה ולזולתה, כי היא קוטפת את פירות השלום שלמענו לחמה כל השנים, וכי השיגה את ייעודה להפוך לחלק מוכר ומשולב בנוף המזהה. עבור מצרים, לעומת זאת, מותנה שיתוף פעולה עם ישראל קודם כל בהיותו כדאי ומועיל לאינטרסים המצריים. מבחינה זו יש למצרים סיבות טובות לצמצם עד כמה שאפשר את תחומי שיתוף הפעולה, לפחות בשנים הראשונות של תקופת השלום.

הבחינה המעשית

המצרים חוששים, שבעקבות כינון יחסים נורמליים עם ישראל והסרת המחסומים המפרידים כיום בין שתי המדינות, עלולה להיחשף חולשתם בפני העליונות הטכנולוגית והכלכלית של ישראל. מכאן שהאתגר העיקרי של מצרים בתקופת השלום יהיה — התמודדות עם חברה מערבית מפותחת ודינמית, החיה בשכנותה, והשואפת ליצור עימה יחסים הדוקים ואינטנסיביים.

ההיבט הבולט ביותר בהתמודדות הצפויה הוא ההיבט הכלכלי. הביטויים האופטימיים של פקידים מצריים בכירים בדבר אפשרויות שיתוף פעולה מדעי וכלכלי עם ישראל לאחר כינון השלום, פינו עד מהרה את מקומם לחשש כבד, מהאפשרות שישראל תחדור למשק המצרי ותנצל אותו, במיוחד נוכח העובדה שהמשק הישראלי והמשק המצרי הם מתחרים ולא משלימים זה את זה. ייתכן ששינוי זה נבע מבדיקה מעשית של המשמעויות הנובעות מקיום יחסי מסחר ושיתוף פעולה כלכלי ומדעי בין שתי המדינות. מכל מקום, נראה, כי החשש הוליד גל של התבטאויות "מרגיעות" בעיתונות המצרית, שניסו להוכיח בדרך "מדעית אובייקטיבית", כי אין כל סיכון מצידה של ישראל, וכי ממילא אין היא מהווה כוח כלכלי או טכנולוגי המסוגל לסייע למצרים להיחלץ מקשייה. לכל היותר ניתן לשתף עימה פעולה בכמה תחומים צרים בשטחי החקלאות, הרפואה וכיו"ב.

למרות שהמצרים מכירים ברמה המדעית והטכנולוגית הגבוהה של ישראל, נוטים הם להמעיט מיכולתה של ישראל לתרום לפתרון בעיותיהם, הן משום מיעוט משאביה ומגבלותיה האובייקטיביות ביחס לבעיות העצומות של מצרים, והן משום שישראל נתפסת על ידם כמדינה המייבאת בעצמה מידע טכנולוגי מערבי. מנקודת ראות מצרית עדיף אפוא לפנות ישירות למדינות המערב המפותחות (ובעיקר לארה"ב, גרמניה המערבית ויפן) לצורכי סיוע כלכלי ומדעי.

המצרים מדועים להשפעה שעשויה להיווצר במישור התרבותי והרעיוני במפגש בין החברה המצרית המוסלמית המסורתית והחברה הישראלית הדמוקרטית והפתוחה. מכאן הדגש ששמים המצרים על הצורך להתארגן מבחינה רעיונית ומדינית, כדי לעמוד בפני מצב זה. המצרים חשים, כי יהיה צורך לחזק ולהשריש את מרכיבי זהותם הערבית, וייתכן אף לעצבה מחדש, כדי לעמוד בפני האתגר הישראלי, במיוחד כשמצרים היא המדינה הערבית היחידה המקיימת יחסים נורמליים עם ישראל. כדי לצמצם עד כמה שאפשר את מה שנראה

בעיניהם כתוצאות השליליות של המפגש התרבותי-רעיוני, מתכוונים המצרים להגביל אותו עד כמה שאפשר, לפחות בשלב הראשון של תקופת השלום, ולקיים בקרה הדוקה על התפתחותו. כך למשל הצהירו אישים בכירים במשטרו של סאדאת, כי ארצם לא תיפתח בכת אחת בפני המוני מבקרים ותיירים ישראלים. משטרו של סאדאת ער לאפשרות, שנוכחות ישראלית בולטת במצרים תעורר רגשות אנטי-יהודיים ואנטי-ישראליים עזים, המושרים עמוק באסלאם ובלאומיות הערבית. אכן, באווירת הביקורת וההתנגדות הקיימת כיום בעולם הערבי כלפי הסכם השלום, תהיה זו איזולת מצד המשטר המצרי להתעלם מההשלכות השליליות של מגע יום-יומי הדוק בין ישראל למצרים על הציבור המצרי, ומכאן על השלום עצמו.

המישור האזורי האסטרטגי

בשנים האחרונות מבליטה מצרים את תפקידה האזורי האסטרטגי כגורם מייצב וכמגן האינטרסים המערביים במזה"ת ובשוליו באפריקה. היבט זה במדיניות המצרית מתפתח בהדרגה במקביל לתהליך הידוק היחסים בין מצרים למערב, תוך הישענות גוברת של מצרים על ארה"ב והתרחקות מברכה"מ. נפילת השאח והסתלקות איראן מתפקיד "שומר האינטרסים המערביים במפרץ הפרסי", וחשיפת המשטרים המסורתיים הפרו-מערביים בחצי-האי-ערב לזעזועים פנימיים וחיצוניים, חיזקו את מדעות המערב לתפקיד הסגולי שיכולה מצרים למלא בשמירת האינטרסים באזור ובראשם — המשך אספקתו הסדירה של הנפט. סאדאת עצמו נתן ביטוי לנכונותו לסייע לכל מדינה ערבית או אפריקנית שתעמוד בפני איום על ריבונותה או משטרה ותבקש את עזרת מצרים. למעשה רמז סאדאת בכך, כי הוא נכון ואף מעוניין לתפוס את מקומו של המשטר האיראני בבלימת התפשטות ההשפעה הסובייטית בחגורת המדינות המקיפות את מצרים ובאזורים הרגישים בקרן אפריקה והמפרץ הפרסי.

עד כה הגישה מצרים סיוע מוגבל למדינות כעומאן, זאיר, סומאלי, תימן, צ'אד וסודאן, שהתבטא בנושק ויועצים צבאיים. אולם באחרונה הולכים ומתרכבים הסימנים שהמצרים חושבים במושגים של נכונות להתערב בכוחות צבא סדירים באזורי מתיחות כסודאן, סומאלי, צפון-תימן ועומאן, אם יתבקשו לעשות כן על ידי המשטרים במדינות אלה. תנאי לכך מבחינת מצרים היה חתימת חוזה שלום עם ישראל, שישחרר את הצבא המצרי מנטל "החזית המזרחית" שלו, ויאפשר לו לטפל בסיכונים הנובעים מאויבו המושבעים ביותר של המשטר המצרי כיום — ברה"מ והמדינות הפועלות בהשראתה במזה"ת (לוב, דרום-תימן, אתיופיה). מבחינה זו ישרת השלום עם ישראל את עניינה של מצרים למלא את התפקיד המרכזי שהיא מועידה לעצמה במישור האזורי האסטרטגי, ומכל מקום להופיע כמי שממלאת תפקיד כזה, כדי להפיק ממנו, באמצעות ארה"ב ומדינות מערב-אירופה, את מלוא התמורה במישור הכלכלי והצבאי. אף-על-פי-כן להוציא כמה התבטאויות מעורפלות, אין המצרים רואים בישראל שותף פעיל במדיניות האנטי-סובייטית והאנטי-רדיקלית. החשיבה המצרית בנושא זה מוסיפה להתבסס על המדינות הפרו-מערביות המסורתיות באזור (סעודיה, ירדן, מרוקו, תוניס, סודאן ונסיכויות הנפט במפרץ הפרסי), כמשענת העיקרית למדיניותה האזורית, כמובן בתמיכה מסיבית של ארה"ב. מצרים מכירה, ללא ספק, באוריינטציה הפרו-מערבית המובהקת של ישראל, אך מטבע הדברים אין היא מוכנה לחלוק עם ישראל את המעמד של "מרכז כובד של יציבות אזורית". ישראל נתפסת כמתחרה של מצרים על הדימוי של "נכס אסטרטגי למערב". יתרה מזאת, נוכח ההתנגדות הערבית הכוללת להסכם שלום עם ישראל, שומה על מצרים, משיקוליה היא, להימנע מכל התקשרות מחייבת עם מעצמה כלשהי, וכל שכן מלהופיע כמי שמצויה בברית אזורית עם ישראל, שאם לא כן תתקשה מאד למכור את שירותיה ההגנתיים בעולם הערבי, אפילו למשטרים שידקדקו לכך.

בפני סחורות מצריות, מחשש לניסיון להסוות באמצעותן יצוא ישראלי למדינות ערב.

• האזרחים המצריים במדינות ערב היושבים שם למטרות עבודה. אוכלוסייה זו מסתכמת בכחצי מיליון עובדים לפחות, אשר המשך תעסוקתם במדינות ערב השונות חשוב מאוד למצרים, שכן הם מהווים כיום מקור הכנסה ראשון במעלה של מטבע זר למצרים. אם יוחזרו אלה למצרים עלולים הם אף להחריף באורח משמעותי את בעיות המשק והחברה במצרים.

אמנם, מבחינה מעשית אין ביכולתן של מדינות ערב כולן להסב למצרים נזק משמעותי, גם אם תפעלנה נגדה סנקציות כלכליות, מה גם שיכולתן האובייקטיבית בנושא זה מוגבלת בשל הצרכים האנוכיים שלהן (כך, לדוגמה, יפגע גירוש עובדים מצריים ממדינות הנפט, לוב או סעודיה במדינות אלה עצמן, שכן המצרים ממלאים בהן תפקידים חיוניים בשירותים, מנהל ותעשייה). אולם גם אם יתבטא הקרע ביחסי מצרים עם מדינות ערב האחרות רק במישור המדיני-הרעיוני, יהיה בו די כדי להטיל את צלו על יחסי השלום עם ישראל, ולהשפיע רבות על מידת נכונותה של מצרים להעמיק ולצקת לתוכם תוכן של ממש. נראה אפוא כי למצרים יהיה עניין למנוע מעצמה ביקורת וסנקציות מצד מדינות ערב, מעבר לנוק הבלתי נמנע כתוצאה ישירה מעצם חתימת הסכם עם ישראל, העלוות לבוא עליה כתוצאה מ"עודף" ידירות עם ישראל. ברור אפוא שהאינטרס המצרי ביורה הבינערבית יכתוב למצרים מדיניות של הפגנת דבקות בתביעה ליישום אוטונומיה במובנה המפליג בשטחי יהודה ושומרון ורצועת עזה, ולהקפיד על "פרופיל" נמוך ככל האפשר ביחסי השלום המעשיים בינה לבין ישראל.

המישור הפנימי — בניית "מצרים של שלום"

בראייה המצרית, התוצאה העיקרית שתצמח מהשלום עם ישראל היא, כאמור, האפשרות להתפנות ולהעתיק משאבים לפתרון הבעיות המצריות הכרוניות בתחומי התשתית, הכלכלה והחברה. אין המדובר רק בשאיפה הבסיסית לשיפור רמת חיי הממוצעת של הציבור המצרי, אף כי בקצב ריבוי האוכלוסין הנוכחי (מצרים תמנה כ-70 מיליון תושבים בסוף המאה הנוכחית), יראה המשטר המצרי עצמו בר-מזל אם יצליח לשמור על רמת החיים הממוצעת הנוכחית ולדאוג שלא תרד.

האוכלוסייה המצרית, ובמיוחד במרכזים העירוניים הגדולים, מתחבטת בבעיות קיומיות שהן מן החמורות ביותר הידועות במדינות המודרניות. המדובר בעיקר בהתמוטטות השירותים, התחבורה, הטלקומוניקציה, מערכות הביוב, החשמל ואספקת המים. עקב תהליך העיור המואץ והבלתי מבוקר, קיימת כיום אוכלוסייה רחבה שהינה חסרת דיור אנושי, ועל פי רוב גם חסרת תעסוקה. (כ-1.5 מיליון יחידות דיור חסרות כיום במצרים כולה, מהן למעלה ממחצית באזור קהיר).

במשך כעשר שנים, מתום מלחמת ששת הימים, הוניח המשטר את פיתוח המשק והשירותים, מתוך שהקדיש את מרצו ומשאביו למלחמה נגד ישראל. הדבר התבטא קודם כל באי הקצאת משאבים לפיתוחם של שירותים אלה ולשיפורם. אולם השלום לא נועד רק לפתור בעיות מוגדרות המעיקות על חיי היום-יום של הציבור המצרי. השלום מהווה תנאי הכרחי עבור מצרים לפיתוח מקורותיה הכלכליים העצמיים ולהשתחררות, ולו גם מועטת, מהתלות המחניקה בסיוע זר. השלום, במובן של סילוק האיום הצבאי ולפרוץ מלחמה חדשה בין ישראל למצרים, חיוני לכלכלה המצרית, לפיתוחה ולשגשוגה. כדי להמחיש זאת נזכיר כאן, לדוגמה, כי ארבעת מקורות ההכנסה העצמיים העיקריים של מטבע זר במצרים כיום (העברות כספים מעובדים מצריים בחו"ל והכנסות מהתעלה, משדות הנפט ומענף התיירות), מותנים במידה רבה בקיום יציבות ושקט בין ישראל למצרים.

היחסים עם העולם הערבי

הסכם השלום עם ישראל העמיד את מצרים בפני מציאות חדשה וחמורה ביחסים עם שאר מדינות ערב. רובן המכריע ניתקו יחסיהן עימה, והכריזו גם על סנקציות נגדה במישור המדיני והכלכלי, בהתאם להחלטות הוועידות הבינערביות שהתכנסו בבגדאד בנובמבר 1978 ובמרס 1979. הגל האנטי-מצרי בהנהגת עיראק וסוריה שטף גם מדינות פרו-מצרביות שקיימו מסורת ארוכה של יחסי ידידות עם מצרים, כמרוקו, סעודיה ונסיכויות המפרץ הפרסי.

לכאורה אין המצרים מייחסים חשיבות רבה לבעיה זו, ואף אינם עושים מאמץ משמעותי להתמודד עימה. הם מוסיפים לראות עצמם בני חורין לבחור את דרכם המדינית, ולהוביל בה את העולם הערבי כולו, אם ירצה בכך. אכן, גישתה של מצרים לעולם הערבי מתאפיינת בסמכותיות מנהיגותית, ללא ניסיון לכפות עצמה על שאר מדינות ערב. מחד גיסא, אין מצרים מוכנה לקבל ביקורת מצד מדינות ערב האחרות על דרכה בסכסוך וצעדיה כלפי ישראל, מתוך תחושת מנהיגות ושליחות כלל-ערביות; מאידך גיסא, מדגישה מצרים את מחויבותה כלפי העולם הערבי במסגרת המחויבות הערבית הקולקטיבית של מדינות ערב, כפי שבאה לידי ביטוי בויתוח על סעיף 6 בחוזה השלום. יחד עם זאת, משאירה מצרים לעצמה חופש החלטה לגבי דרך מימושה של מחויבות זו.

תגובתה של מצרים לצעדי העולם הערבי נגדה התאפיינה עד כה ביחס של בוז והדגשת נחישותה להמשיך בדרכה גם אם תישאר מבודדת לחלוטין. ההשקפה המצרית גורסת, כי בסופו של דבר ישתכנע העולם הערבי בצדקת דרכו של סאדאת ויאמץ אותה. יחד עם זאת, לא נעדרים גם ביטויי חרדה ותדהמה נוכח היסחפותם של משטרים ידירותיים (בעיקר מרוקו וסעודיה) על ידי המדינות הערביות הקיצוניות. כבר עתה ברור למצרים, שעליה לחשב היטב את צעדיה, ולהגדיר מחדש את טיב יחסיה המעשיים עם מדינות ערב לטווח הקרוב.

הבעיות העיקריות המתעוררות בהקשר זה הן:

- בידודה של מצרים בקהיליה הערבית וסילוקה מהפעילות הערבית הקולקטיבית במישור המדיני, ההסכרתי, הכלכלי, התרבותי והמדעי. מצרים שהורגלה לראות עצמה כמובילה ומנהיגה בלתי מעוררת של המחנה הערבי, מושפלת ומורחקת ממוסדות בינעריים שונים, החל מהליגה הערבית (שהוחלט להעבירה לתוניסיה) וכלה בארגונים שונים המסונפים אליה. יתר על כן, עומדת במלוא חריפותה שאלת המשך חברותה של מצרים בגופים בינלאומיים שונים כגון ארגון המדינות המוסלמיות, ארגון המדינות הבלתי-מזדהות והארגון לאחדות אפריקה.
- עתיד היחסים הכלכליים עם מדינות הנפט העשירות בייחוד סעודיה וגרורותיה בחצי האי ערב. כלומר, שאלת המשך הסיוע הכספי למצרים מצד מדינות אלה.
- קשרי המסחר עם מדינות ערב האחרות והסכנה לסגירת גבולותיהן

יתר על כן, מימוש תקוותו של סאדאת לגייס במערב משאבים לתכנית שיקום כוללת של מצרים (על פי דגם "תכנית מרשל" לשיקום מערב אירופה אחרי מלחמת העולם השנייה), תלו כולו בקיום יחסי שלום בין מצרים לישראל ובמעבר המשק המצרי לדפוסי פעילות המקובלים במערב.

חתימתו של סאדאת לשלום עם ישראל נעשתה תוך ראייה ברורה של היעדים המצריים לתקופת השלום. סאדאת לא ציפה לטקס החתימה הפורמלית של הסכם השלום כדי להתחיל במימוש יעדים אלה. מיד לאחר חתימת הסכמי קמפ־דייב הכריז סאדאת כי "מערכת השחרור הסתיימה, והחלה מערכת הבניין". בוצעו ריאורגניזציה מקיפה במוסדות השלטון וחילופי גברי יסודיים בתפקידי המפתח, שנועדו להכין את המנגנון הממשלתי לטיפול בבעיות השיקום והבנייה. הוקמה "ממשלת שלום", והעם המצרי נכנס למעשה ל"עידן השלום". ביטוי סמלי לכך ניתן עם שינוי שמו של "משרד המלחמה" ל"משרד ההגנה".

המשימות הלאומיות של תקופת השלום, שסאדאת הציב למצרים ולעמה, הגם פרי מחשבתו וחזונו. זהו חזון של בניית מצרים טובה ומתקנת יותר ושל שינוי רוחני ורעיוני של האדם המצרי. רעיון זה הוא ציר עיקרי במערכת הבניין של מצרים.

היעדים הלאומיים של מצרים לתקופת השלום מתמקדים בארבעה תחומים עיקריים:

- פתרון בעיות התשתית של מצרים הנחת בסיס לתנופת פיתוח כלכלי. מצרים תתקשה להעתיק משאבים מהביטחון הלאומי לפתרון בעיות המשק, התשתית הכלכלה. בשנים הבאות יוסיף אפוא הצבא לקבל את חלקו, וייתכן שחלק זה אף יגדל. אמנם, הצבא עצמו מיועד ליטול חלק חשוב בפתרון בעיות התשתית המצריות, אולם הסיכוי היחיד הוא בניוס סכומי עתק במערב, מענקים, מלוות והשקעות ישירות במצרים.

- שינוי המבנה הפוליטי האדמיניסטרטיבי. כדי להתמודד ביעילות עם האתגרים החדשים ולהגשים את המשימות הלאומיות, תצטרך מצרים להתאים את המבנה הפוליטי־ארגוני שלה לתנאי שלום. דבר זה ייעשה על ידי המשך דרכו הפוליטית של סאדאת בכל הקשור לבניית מערכת רב מפלגתית מוגבלת, השרשת האידיאולוגיה הסוציאלי־דמוקרטית המצרית ויתר דמוקרטיזציה בחיי המדינה והחברה במצרים. בתחום האדמיניסטרטיבי תושג מטרה זו על ידי תהליך שהוחל בו כבר בפועל — דה־צנטרליזציה חזיקה הממשל המחזי.

- יצירת האדם המצרי החדש. תקופת השלום חייבת להיות מלווה בהעלאת רמתו המוסרית והתרבותית של האדם המצרי ובפיתוח איכותו. כך שיתאפשר לו להשתחרר ממעצורים ועכבות ולפתח את מלוא כושר היצירה שלו. אולם סאדאת נטל עליו משימה גדולה הרבה יותר: הוא מנסה לשנות את טבעו של האדם המצרי ולגבש אישיות חדשה, שלתוכה הוא יוצק ערכי יסוד הטבועים בתרבותו עתיקת היום־מין של עמק הנילוס — אהבת עבודת האדמה, רגש שייכות ואחריות קולקטיבית של המשפחה המצרית הגדולה, תכונות של סדר, יושר פנימי וחינוכי, שלמות עצמית, ומעל הכל אמונה דתית עמוקה ויחד עם זאת אוניברסאלית וסובלנית. סאדאת מבקש להעניק לנוער המצרי חזון ואתגר של הגשמה עצמית: להפריח את השממה, לצאת מן הערים אל המדבר המערבי, ולסיני, ליטול חלק ב"מהפכה הירוקה" ולבנות את מצרים של השלום.

- ריאורגניזציה ומדרניזציה של הצבא. הסרת איום המלחמה עם ישראל תאפשר למצרים לבצע ריאורגניזציה יסודית של הצבא במגמה לבנותו מחדש על פי דפוסים מדרניים ולציידו בנשק מערבי חדיש. הצבא המצרי, שנותק מאז 1974 מהמקורות העיקריים לאספקת נשק, קפא למעשה על שמריו בשנים האחרונות. נשקו וציודו נשחקו ונחיישו, ולא נמצא להם תחליף של ממש. הקרע ביחסים עם ברה"מ וההישענות המוחלטת על ארה"ב משתקפים היטב בתכניו של

הצבא המצרי להצטייד באמל"ח מערבי, ובעיקר אמל"ח מתוצרת ארה"ב. פירוש הדבר: שינוי דרסטי בסוגי האמל"ח העיקריים, במערך החימוש והתחזוקה ובתורת הלחימה ותפיסת המלחמה. בשיחות הנועדה הצבאית הישראלית־מצרית בראשית 1978 לא שללו המצרים את האפשרות של צמצום צבאם לאחר חתימת הסכם השלום עם ישראל. אולם למעשה יתבטא הצמצום המוחלט בממדים לא משמעותיים, בעיקר במסגרות הצבאיות הקיימות; שכן הצבא המצרי סובל כיום מפערי כוח אדם משמעותיים, והוא יוכל להתארגן בכוחות מסגרות צבאיות, תוך התאמתן למשימותיו בעתיד. במסגרת משימות אלה מוסיפים המצרים לראות בישראל את האויב הפוטנציאלי העיקרי, ולפיכך תכנון הצבא המצרי לשנים הקרובות יוסיף להיות פועל יוצא מכך. המצרים מונים כיום משימות נוספות לצבא המצרי בהקשר האזורי הערבי־אפריקני. המדובר בחשש מפני תוקפנות לובית במדבר המערבי, ובחשש מפילחם של משטרים ידידותיים שקיומם וריבונותם חיוניים למצרים כגון סודאן, צפון תימן וסומאל.

סיכום

מנקודת ראות מצרית מהווה הסכם השלום עם ישראל בראש ובראשונה שלום של מצרים ולמען מצרים. מעבר למטרה המידית של ההסכם — החזרת אדמת סיני המצרית — נועד השלום בעיקר לשפר את מצבה הכלכלי והחברתי של מצרים, שהגיע לשפל המדרגה לאחר שלושים שנות סכסוך צבאי עם ישראל. לפיכך, על אף ההישג הלאומי של החזרת סיני לידי מצרים, ייבחן השלום בעיני הציבור המצרי בעיקר במידת השיפור שיחול (אם בכלל), במצב הפנימי בכלל וכרמת החיים בפרט. המשטר מודע היטב לרמת הציפיות הגבוהה של הציבור המצרי, ומנסה להנמיך אותה. דגש רב מושם בדבריהם של סאדאת ועוזריו על כך שהשיפור לא יהיה מהיר: יש צורך בהרבה עמל, יזע והקרבה, כדי לממש את הציפיות.

ההשלכות החיצוניות של השלום, כלומר היחסים עם ישראל והעולם הערבי, הן משניות בחשיבותן מבחינת המשטר והציבור בכללותן במצרים. לפיכך הן לא נבחנו עדיין בצורה יסודית, וקיבלו ביטוי קלוש למדי בהסברה המצרית. עובדה זו, מול מרכזיותו של העניין המצרי שבהסכם, היא, אולי, הביטוי המובהק למיקומה של מצרים בהנהגת סאדאת בין לאומיות מצרית ללאומיות כל־ערבית.

אצל סאדאת קודמת מצרים לאומה הערבית, למרות שאין לו כל כוונה לנטוש את העולם הערבי או להתנכר אליו, והוא עדיין קשור במחויבות להשיג פתרון מניח את הדעת לבעיה הפלסטינית. אולם, המצרים לוקחים בחשבון כי השלום עלול להיות כרוך בקרע ממושך עם העולם הערבי מבחינה מדינית וכלכלית, וייתכן אף שיגרום לפעולות אלימות נגד יעדים מצריים שונים. אכן, מצרים שואפת להמשיך ולקיים כבעבר את מעמדה כמנהיגת העולם הערבי, אך לא במחיר ויתור על יעדיה הלאומיים הפרטיקולאריים. מנהיגותה הבינערבית של מצרים אינה נקנית בויתור למדינות ערב על ייחודה ודרכה המדינית. מכיוון שמעמדה של מצרים אינו מוטל בספק מנקודת ראותה היא, אזי מדיניותה ודרכה בתחום הסכסוך צריכות לשמש מורה דרך לשאר מדינות ערב, אשר, אליבא דמצרים, תלכנה בעקבותיה במקדם או במאוחר.

אולם לניתוק מהעולם הערבי יש מחיר: חומרי, מדיני ואידיאולוגי־תרבותי. משטרו של סאדאת חייב להיות מעוניין בצמצום מחיר זה ככל האפשר, הן משיקולי ביטחון פנים והן כדי לאפשר שיקום היחסים עם מדינות ערב האחרות. צמצום הנזק למצרים בוירה הבינערבית יבוא בהכרח על חשבון ישראל, ויתבטא בראש ובראשונה בכל מה שכלול במושג "נורמליזציה" של יחסי מצרים־ישראל. האפשרות לפגיעה ביעד זה, שבעיני ישראל נחשב מהותי ומרכזי, היא נקודת תורפה מהותית במערכת היחסים החדשה שתירקם עם חתימת חוזה השלום.